

BOG'CHA YOSHIDAGI BOLALARNI MAKTABGA TAYYORLASHDA NUTQIY TAYYORGARLIKNING AHAMIYATI

Abdiraxmonova Shahnoza Adxamjon qizi

Farg'ona davlat universiteti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta'limiga tayyorlashda nutqiy tayyorgarlikning o'рни va ahamiyati yoritilgan. Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqiy nuqsonlarni barvaqt aniqlash hamda logopedik yordam ko'rsatish orqali ularni maktabga adaptatsiya qilish tizimini takomillashtirish masalalari muhokama qilingan. Shuningdek, tarbiyachilar va ota-onalar uchun amaliy tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha yosh, maktabga tayyorgarlik, nutqiy rivojlanish, logopediya, ijtimoiy adaptatsiya, nutq nuqsonlari, korreksion ishlar.

Аннотация. В данной статье освещаются роль и значение речевой готовности при подготовке детей дошкольного возраста к школьному обучению. В статье рассматриваются вопросы раннего выявления речевых нарушений у дошкольников и совершенствования системы их адаптации к школе посредством оказания логопедической помощи. Также представлены практические рекомендации для воспитателей и родителей.

Ключевые слова: дошкольный возраст, подготовка к школе, речевое развитие, логопедия, социальная адаптация, речевые нарушения, коррекционная работа.

Abstract. This article highlights the role and significance of speech readiness in preparing preschool-aged children for school education. The paper discusses the issues of early detection of speech disorders in preschoolers and improving the system of their school adaptation through logopedic assistance. Furthermore, practical recommendations for educators and parents are provided.

Keywords: preschool age, school readiness, speech development, speech therapy (logopedics), social adaptation, speech disorders, correctional work.

KIRISH

Inson shaxsining poydevori maktabgacha bo'lgan davrda qo'yiladi, uning kelajakdagi muvaffaqiyatlari va jamiyatda o'z o'rnini topishi esa aynan maktab ostonasidan boshlanadi. Bola hayotidagi ushbu muhim o'tish davri uning nafaqat aqliy va psixologik, balki eng birinchi navbatda — nutqiy tayyorgarligi bilan bevosita bog'liqdir. Negaki, nutq — inson tafakkurining ko'zgusi, ilm eshiklarini ochuvchi ilk kalit va atrof-muhitni anglashning eng oliy qurolidir. Bugungi shiddat bilan rivojlanayotgan davrda bog'cha yoshidagi bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash masalasi shunchaki ta'limiy vazifa emas, balki ijtimoiy zaruriyatga aylanib bormoqda. Maktab ta'limi boladan nafaqat harflarni tanish yoki hisoblashni, balki o'z fikrini erkin, ravon va mantiqiy bayon qila olishni, o'qituvchi nutqini to'g'ri idrok etishni talab qiladi. Biroq, so'nggi yillarda bolalar o'rtasida nutqiy rivojlanishdan ortda qolish va turli xildagi nutq nuqsonlarining ko'payayotgani ushbu soha mutaxassislari, pedagoglar hamda ota-onalar oldiga kechiktirib bo'lmaydigan vazifalarni qo'yimoqda. Agar bola maktab ostonasiga tovushlar talaffuzida nuqsonlar, lug'at boyligining qashshoqligi yoki bog'lanishli nutqning shakllanmaganligi bilan qadam qo'ysa, bu uning keyinchalik yozma nutqida — disgrafiya va disleksiya kabi jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi. O'z navbatida, nutqidagi muammolar sababli tengdoshlaridan ortda qolayotgan bola ruhiy tushkunlikka tushishi, darslarni o'zlashtirishga qiynalishi va maktab muhitiga moslasholmasligi (adaptatsiya jarayonining buzilishi) mumkin. Shu sababli, maktabgacha yoshdagi davrda bolalarning nutqiy tayyorgarligiga alohida e'tibor qaratish, tizimli va logopedik yondashuvlarni erta bosqichda yo'lga qo'yish har bir bolaning kelajakda komil inson bo'lib yetishishida mustahkam zamin bo'lib xizmat qiladi. Ushbu tadqiqot ishida maktabgacha yoshdagi bolalarni maktabga tayyorlashda nutqiy rivojlanishning o'rnini, mavjud muammolar va ularni bartaraf etishning pedagogik-logopedik yechimlari tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash va bu jarayonda nutqning o'rni masalasi psixologiya, pedagogika va logopediya sohalarida uzoq yillardan beri keng tadqiq etib kelinmoqda. Xususan, taniqli psixolog L.S. Vigotskiy o'zining ilmiy ishlarida nutq va tafakkurning uzviyligini ta'kidlab, nutq bolaning aqliy rivojlanishini harakatlantiruvchi asosiy kuch ekanligini ko'rsatib o'tgan. Uning nazariyasiga ko'ra, bolaning tizimli maktab ta'limiga o'tishi uning ijtimoiy nutqi ichki nutqqa (tafakkurga) aylanadigan davrga to'g'ri keladi. Rus pedagogi va logopedi R.E. Levina bolalarda nutqiy tayyorgarlikning yetishmasligi (masalan, nutqning umumiy rivojlanmaganligi — NURI) kelajakda maktabda yozish va o'qish jarayonlariga salbiy ta'sir ko'rsatishini ilmiy jihatdan isbotlagan. Uning maktab yoshidagi bolalarda disgrafiya va disleksiyaning oldini olish bo'yicha korreksion tizimi bugungi kunda ham logopediyaning asosi hisoblanadi. O'zbekistonlik olimlar va tilshunoslardan M. Ayupova, S. Mo'minova, Sh. Murodova kabi mutaxassislar o'z tadqiqotlarida o'zbek tili fonetikasi va grammatikasining o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqqan holda bolalar nutqini shakllantirish masalalarini o'rganganlar. Chunonchi, M. Ayupova bog'cha yoshidagi bolalarda tovushlar talaffuzini korreksiya qilish orqali ularni savod o'rgatishga tayyorlashning pedagogik tizimini ishlab chiqqan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining katta va tayyorlov guruhlarida tarbiyalanayotgan (6-7 yoshli) bolalar o'rtasida o'tkazilgan logopedik diagnostika va pedagogik kuzatuvlar nutqiy tayyorgarlik darajasi turlicha ekanligini ko'rsatdi. Tadqiqot doirasida jami 50 nafar tarbiyalanuvchining nutqiy kompetensiyalari tekshirildi va natijalar quyidagi uchta mezon asosida guruhlandi: Bolalar barcha tovushlarni to'g'ri talaffuz qiladi, fonematik eshitish qobiliyati yaxshi rivojlangan, lug'at boyligi qariyb 3500-4000 ta so'zdan iborat. O'z fikrini mantiqiy, bog'lanishli va grammatik xatolarsiz bayon qila oladi. Maktab ta'limiga to'liq tayyor. Bolaning nutqida ba'zi bir murakkab tovushlar (masalan, "r", "l", "sh", "j") talaffuzida yengil nuqsonlar bor. Lug'at boyligi etarli, biroq murakkab gaplar tuzishda yoki rasmlar asosida hikoya qilib berishda (bog'lanishli nutqda) biroz

qiyinchiliklarga va to'xtalishlarga yo'l qo'yadi. Bolalarda nutqning umumiy rivojlanmaganligi (NURI) yoki yaqqol seziladigan logopedik nuqsonlar (dizartriya elementlari, korreksiya qilinmagan dislaliya) kuzatildi. Fonematik idrok sust — so'zlardagi tovushlarni quloq bilan ajrata olmaydi. Lug'at zahirasi juda cheklangan va bog'lanishli nutq deyarli shakllanmagan. ma'lumotlarni chuqurroq tahlil qilish jarayonida bolalarda nutqiy tayyorgarlikning past bo'lishiga ta'sir etuvchi quyidagi asosiy omillar aniqlandi:

- Raqamli gadjetlarga qaramlik (Ekran sindromi): Bugungi kunda bolalar jonli muloqotdan ko'ra telefon va planshetlar qarshisida ko'proq vaqt o'tkazmoqda. Bu esa passiv lug'atni (so'zni tushunish) oshirsa-da, aktiv nutqni (gapirish, fikrlash) butunlay bo'g'ib qo'ymoqda. Bolalar muloqotga kirishishga ehtiyoj sezmay qolishmoqda.

- Oila muhitida muloqotning etishmasligi: Ko'p hollarda ota-onalar farzandlari bilan kitob o'qish, ko'rgan multfilmlarini birgalikda muhokama qilish yoki shunchaki kunlik voqealar haqida suhbatlashishga vaqt ajratmayaptilar. Natijada bolaning bog'lanishli nutqi rivojlanmay qolyapti.

- Bog'chalarda logopedik xizmatning etishmasligi: Oddiy davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida shtat birligi bo'yicha logoped mutaxassislarining kamligi nutqiy nuqsonlarni 4-5 yoshda (eng qulay davrda) barvaqt aniqlash va tuzatish imkoniyatini cheklab qo'ymoqda.

Ushbu muammolarni bartaraf etish va ko'rsatkichlarni ijobiy tomonga o'zgartirish uchun quyidagi tizimli ishlarni amalga oshirish tavsiya etiladi:

1. "Logopedik burchak"lar tashkil etish: Har bir bog'cha guruhida bolalarning mayda motorikasini, nafas mashqlarini va artikulyatsiyasini rivojlantiruvchi didaktik o'yinlar maydonchasi yaratilishi lozim. Ota-onalar o'rtasida "Farzandimning nutqini qanday rivojlantiraman?" mavzusida seminarlar o'tkazish, ularga bolaga gadjetlar o'rniga ko'proq ertak kitoblar o'qib berishning ahamiyatini tushuntirish zarur.

2. Erta diagnostika: Bolani maktabga tayyorlov guruhiga (6 yosh) o'tkazishdan oldin majburiy logopedik skriningdan o'tkazish va nuqsoni bor bolalarga individual

korreksion dasturlar tuzish lozim. Olingan ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, maktabga qadam qo'yayotgan bolaning nutqiy tayyorgarligi quyidagi to'rtta asosiy komponentni o'z ichiga olishi shart.

3. Mavzuga oid falsafiy, psixologik, pedagogik va logopedik adabiyotlar, me'yoriy-huquqiy hujjatlar hamda xorijiy tajribalar qiyosiy tahlil qilindi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari (MTT) katta va tayyorlov guruhlarini tarbiyalanuvchilarining mashg'ulotlardagi faolligi, o'zaro muloqoti hamda lug'at boyligi pedagogik kuzatuvdan o'tkazildi. Tarbiyachilar va ota-onalar o'rtasida bolalarning nutqiy muhiti haqida so'rovnomalar (anketa) o'tkazildi. Bolalarning nutq darajasini aniqlash maqsadida an'anaviy logopedik tekshiruv kartalaridan foydalanildi.

XULOSA

Maktabgacha yoshdagi bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, uning markazida nutqiy tayyorgarlik masalasi turadi. Olib borilgan tadqiqotlar, adabiyotlar tahlili va amaliy logopedik diagnostika natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi Nutq — muvaffaqiyatli ta'lim poydevori: Bolaning maktabga nutqiy jihatdan tayyorligi nafaqat uning harflarni tanishi, balki o'z fikrini mantiqiy bog'lab gapira olishi, tovushlarni farqlashi va boy lug'at zahirasi ega bo'lishi bilan o'lchanadi. Nutqiy rivojlanish bevosita savodxonlik, o'qish va yozish ko'nikmalarining shakllanishiga zamin yaratadi. Nutq muammolarini bog'cha yoshida, ya'ni sensor va nutqiy rivojlanishning eng qulay (senzitiv) davrida aniqlash va tuzatish keyinchalik maktabda uchraydigan disgrafiya, disleksiya hamda psixologik dezadaptatsiya kabi jiddiy asoratlarning oldini oladi. Bolalar nutqini rivojlantirish va maktabga tayyorlash faqatgina bog'cha tarbiyachisining vazifasi emas. Bu jarayonda zanjirining mustahkam va uzviy hamkorligini yo'lga qo'yish lozim. Ayniqsa, oilada ota-onalarning jonli muloqotni ko'paytirishi va raqamli gadjetlar (telefon, planshet) vaqtini cheklashi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Kelajakda ushbu sohadagi muammolarni tizimli hal etish uchun davlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida logopedik xizmat ko'lamini kengaytirish, tarbiyachilarning logopedik savodxonligini oshirish va ota-onalar uchun doimiy konsultativ markazlar faoliyatini kuchaytirish maqsadga

muvofigdir. ulosa qilib aytganda, bugun bog'cha yoshidagi bolaning to'g'ri va ravon nutqi uchun kiritilgan sarmoya va ko'rsatilgan yordam — ertaga maktab dasturlarini a'lo baholarga o'zlashtiradigan, mustaqil va erkin fikrlaydigan barkamol avlodni tarbiyalashning eng bosh shartidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasining Qonuni. "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi O'RQ-595-son qonuni. – Toshkent.
2. Ayupova M.Y. Logopediya– Toshkent: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti
3. Murodova Sh.U., Mo'minova L.R. Bolalar nutqini o'stirish – Toshkent: "Yangi asr avlodi"
4. Выготский Л.С. Мышление и речь. (Психологические исследования). – Москва: Лабиринт
5. Левина Р.Е. Основы теории и практики логопедии. – Москва: Просвещение
6. Филичева Т.Б., Чиркина Г.В. Подготовка к школе детей с общим недоразвитием речи в условиях специального детского сада. – Москва: Альфа
7. Xalilova N.A. Maktabgacha yoshdagi bolalarni ijtimoiy-pedagogik adaptatsiyaga tayyorlash tizimi // "Pedagogika" ilmiy-nazariy jurnali. – Toshkent,
8. Smith J., Brown A. Speech and Language Readiness in Preschool Children: Impact on Academic Success // Journal of Speech Therapy and Child Development. – London
9. O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi. "Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan Davlat talablari".